

ETNOGRAFSKE ČRTICE

Kako se je nekdanj vozilo z vprežno živino

Nekoč, ko še ni bilo traktorjev, je tovore vlekla v voz vprežena goveja živina. Če je hotel furman voziti voz ali vleči hlod, je moral živino vpreči. V ta namen je moral imeti naslednjo vprežno oziroma vozno opremo:

- *Telege*, leseno okovano napravo, nameščeno na vratu obeh govedi, da sta lahko skupaj vlekla voz ali hlod.
- *Teležnika*, ki sta bila na vsaki strani teleg in sta preprečevala, da bi se ju govedo rešilo in šlo po svoje.
- *Ajnik*, ki je bil nameščen v luknjo na sredi teleg in v okovano štango voza, s katero je živina vlekla voz.

Za furmana in njegov voz kot prevozno sredstvo so bile pomembne še naslednje besede:

- Beseda *žlajf* je pomenila zavoro pri vozu, ki je delovala tako, da si moral *žlajf* zavrteti.
- Beseda *svora* je pomenila glavno leseno vez med prednjim in zadnjim delom lesenega voza.
- Beseda *rajkl* je pomenila lesen lahek tanjši drog, s katerim si s pomočjo verige obvezal tovor in ga s pomočjo *rajkla*, ki si ga vtaknil za verigo, zategnil in s tem zagotovil, da je bil tovor na vozu stabilen in se med vožnjo ni prestavil ali celo padel z njega.
- Beseda *šmir* je pomenila črno mast, s katero si namazal prednjo in zadnjo os voza, na kateri so bila prednja in zadnja kolesa.
- Beseda *žrd* je pomenila lesen dolg drog debeline ok. deset centimetrov, ki je preprečeval, da bi naložena krma ali slama med vožnjo padli na tla. Na prednjem delu voza je bila žrd ob voz pritrjena z verigo, na zadnjem delu pa s štrikom – z debelo vrvjo.

Brez govorice, ki jo je živina razumela, se ni dalo voziti. S to govorico je furman – voznik vodil živino, da je bila vožnja pravilna in varna. Govorico so sestavljale naslednje besede:

- Besedi *bji* ali *bju* sta pomenili, naj gre vprežna živina, ki je stala, naprej. Med vožnjo pa je ta govorica pomenila, naj gre hitreje.
- Beseda *eja* je pomenila, naj se živina ustavi.
- Beseda *štik* je pomenila, naj gre živina nazaj.
- Beseda *ajc* je pomenila, naj gre živina levo.
- Beseda *stija* je pomenila, naj gre živina desno.

Furman, ki je imel živino lepo naučeno, je med vožnjo užival, lahko je sedel na vozu in se le včasih oglasil oziroma pogovarjal z živino, ki je voz varno peljala po cesti. Prava milina je bilo voziti z izkušenimi voli. Ti so se obnašali zanesljivo kot resnični profesionalci. Za vožnjo zahtevnih in

težjih tovorov, oranje in vleko težkih hlodov so uporabljali le vole, za druge vleke pa tudi krave.

Kadar je živina hotela opraviti malo potrebo, se je sama od sebe ustavila. Volom je, ker je bil njihov curek tanek, to vzelo tudi več minut, kravam pa je zadostovalo le nekaj sekund. Med daljšim postankom je živina prežvekovala. Do *šprajcanja* živine med vožnjo je prišlo, ko kakšen vol ali krava še nista bila vajena voziti voza in sta hotela iti po svoje.

Živino so radi pikali obadi in muhe. Ob tem je živina ometala z repom in brcala z zadnjimi nogami. Poleg tega je z glavo in rogovi opletala levo in desno. Če nisi bil previden, si kaj hitro utrpel poškodbe. Še huje je bilo, če je živina naletela na ose. Takrat je zdvijala in voz se je prevrnil. Voz se je pogosto prevrnil tudi ob nepravilno naloženem tovoru. To se je neredko zgodilo zlasti pri prevozu suhe krme, včasih naložene tudi po tri metre visoko.

Krma se je nakladala na seneni voz, to je dolg šestmetrski lojtrnik. Najprej so grabljice posušeno krmo pograbile v dve do enega metra visoki vrsti krme. Vrsti sta bili toliko vsaksebi, da je med njima živina lahko zapeljala seneni voz, na katerega sta potem moška, vsak v svoji vrsti krme, z lesenimi velikimi vilami krmo pazljivo metala na voz. Ko je bila krma zravnana z višino lojter na vozu, se je na voz povzpел tisti, ki je tam tlačil krmo, da jo je šlo na voz čim več. Moškim je bilo všeč, če je bilo to dekle, saj so potem raje delali in se zraven hecali.

Moška sta začela krmo nakladati pri obeh prednjih vogalih voza, ki so jih imenovali *peroti*. Tisti, ki je na vozu krmo tlačil z nogami in grabljami, je moral paziti, da je krma na *peroti* celotni voz krme vezala kot vogelni kamen pri hiši. Moška sta vselej posebej glasno opozorila tistega, ki je tlačil krmo na vozu: »Glej, tu imaš *perot!* Dobro jo poprimi in *poštijaj* z grabljami, da bo dobro držala krmo!« Za prednjo *perotjo* se je vezajoče nakladanje krme nadaljevalo vse do *peroti* na zadnjem koncu voza, podobno kot bi zidar zidal z opeko. Če je bil voz s krmo visok, je bilo takšnih vrst zidakov krme po deset eden vrh drugega.

Živina je morala biti med nakladanjem in tlačenjem krme povsem mirna, drugače bi lahko tisti, ki je tlačil krmo, padel z voza. Če živina še ni bila vajena mirnega čakanja, je moral biti nekdo ob njej. Preden je voz, da bi se lahko nanj naložila celotna vrsta krme, med nakladanjem zapeljal naprej, sta moška na tleh opozorila dekle, ki je tlačilo: »*Ahtaj* se, gremo naprej!« Ko je bila krma na vozu naložena dovolj visoko, se je čez celotni voz s krmo položila lesena, deset centimetrov debela žrd, ki se je na

* Franc Pevec, upokojeni pravnik; franc.pevec@t-1.si.

sprednjem delu voza pripela z verigo, na zadnjem delu voza pa se je čvrsto napela in privezala s *štrikom*. Tako je žrd krmo, da ni spolzela z voza, čvrsto držala.

Veliko veselja je bilo, ko se je doma z voza krma ročno metala z lesenimi vilami na skedenj ali senik, seveda če je bilo zraven dekle. Pogosto so morali to početi vsaj štirje: eden na vozu, drugi na skednju, tretji pa na gornjem delu skednja, kjer je bil še eden, ki je tlačil krmo – običajno dekle. Takrat se je pogosto slišal razposajen smeh.

Živina je, ko je težke vozove, naložene s težkimi tovari,

vlekla po globokih, jamastih, blatnih in strmih kolovozih, zelo trpela. Ob njih je trpel tudi furman, ki je moral znati spodbujati živino in preprečiti, da bi voz s težkim tovorom v klancu živino potegnil nazaj. Večkrat ga je bilo zaradi tega hudo strah. Neprijetno je bilo, kadar se je ulil dež in premočil furmana, živino in tovor.

S pojavom traktorjev je vprežna živina izginila. Vožnje so postale udobnejše in hitrejše. Pa tudi bolj nevarne, kar dokazujejo občasne hude nesreče. Tako hudih nesreč pa nekdanj ni bilo.

Razlikovanje med »podokničarji«, »ledikstanarji« in »podvoglarji«

Rad se spominjam, kako so nas stari moški – očaki pred petdesetimi leti učili, kakšna je razlika med *podokničarji*, *ledikstanarji* in *podvoglarji*. Da bi to dobro razumeli in te običaje slovenske kulturne dediščine pravilno izvajali, so nas v te fantovske kulturne dejavnosti praktično vpeljali. Ko smo fantje šli ponoči pet pod okno dekletu, ki še ni imelo fanta, smo bili *podokničarji*. K dekletu smo pod okno prišli zvečer okrog desete, pozimi pa okrog devete ure. S podoknico smo želeli sporočiti dekletu, da jo fantje spoštujemo, cenimo in obožujemo. Tako smo izrazili željo, naj nam svojo pozornost nakloni do te mere, da bi se pozneje odločila za enega izmed nas. Ko smo prišli pod okno, smo zavriskali in zapeli pesem: »Vse že mirno spava, vse že mirno spi, samo moje srce po tebi hrepeni ...«

Ledikstanarji smo bili takrat, ko smo šli fantje nevesti, katere poroka je bila v cerkvi že oklicana, pet *ledik stan*. Praviloma je bilo to dva dni pred poroko. *Ledikstanarji* smo prišli k nevesti zvečer, poleti ob deseti, pozimi ob deveti uri. Ko smo prišli pod okno, smo zavriskali in zapeli pesem »Se boš omožila, svoj dom zapustila, stopila boš v zakonski stan ...« Zatem so nas povabili v hišo in pogostili. *Podvoglarit* (*voglarit*) smo šli fantje na dan, ko je bila nevesta že poročena in je na obhajanju poroke zvečer na gostiji imela ob sebi ženina in svate. Na obhajanje poroke smo prišli zvečer ob enajstih. Najprej smo vriskali na vogalu hiše blizu okna, da so svatje, nevesta in ženin prisluhnili našemu petju in v ta namen odprli okno. Običajno smo zapeli pesem: »Mi smo se skupaj zbrali, sami mladi fantiči, da bi še enkrat zapeli za to rajžo veselo. Pa na zdravje tebe ženin in nevesta ti, ki sta začela svet zakon uživati.« Po odpeti pesmi smo šli v hišo, v prostor, kjer so bili svatje z nevesto in ženinom. Postavili smo se na sredo sobe, eden izmed nas je stopil naprej in povedal govor. Zatem smo zaprosili ženina in nevesto ter *muzikante*, da še zadnjič zapešemo z nevesto, preden nam to pravico odvzame njen ženin oziroma zdaj že mož. To pravico nam je odvzel opolnoči, ko je z nevestine glave vzel *kranjcelj* (venček), in sicer ob petju pesmi »Venček na glavi se ...«

Ko so se *muzikanti* z nevesto in ženinom ter svati peljali na poroko, pa smo jih fantje na cesti pričakali z okrašeno

šrango in opravili obred šranganja. Takrat smo bili šrangarji. Te običaje v moji rojstni vasi v Slatini pri Ponikvi ohranjajo še danes.

Naj na koncu opišem zanimiv pripetljaj Tončka, ki je z nami *podokničaril* pri Miciki. Ko smo končali s podokničarstvom, smo se vsi fantje odpravili domov spat, razen Tončka, ki se je vrnil pod Micikino okno. Pod okno ga je vleklo, ker sta se z Miciko rada videla, vendar pa se med njima še ni nič zgodilo, še pošten poljub ne. Kar dolgo je trkal, da je Micika odprla okno in rekla: »Kaj pa delaš tu, Tonček. Spat pojdi!« ter zaprla okno. »O, spat pa ne grem. Še rada boš spet odprla okno,« si je rekel Tonček, začel hoditi okoli hiše in razmišljati, kaj naj stori. Potem pa je ob luninem siju pod kozolcem zagledal povezan škop slame, pripravljen za pokrivanje slamnate strehe. Takoj si je rekel: »Ho, to pa bo učinkovalo!« Zagrabil je škop, si ga posadil na ramo in ga odnesel pod Micikino okno. Potem pa je tako dolgo trkal na okno, da je Micika odprla okno in neprijazno rekla: »A ti nisem rekla, da greš domov?«

»Že, že. Veš, prinesel sem ti pokazat nekaj zelo zanimivega,« je rekel Miciki in ji z roko pokazal na škop. »Kaj pa je to?« ga je vprašala Micika, ker ponoči ni dobro videla. »Pridi ven, pa ti bom pokazal in povedal,« je odgovoril Tonček. Potem pa se je zgodil čudež. Micika je iz radovednosti ob Tončkovi pomoči splezala skozi okno. Zatem ji je Tonček rekel: »Usedi se na to reč, ki sem ti jo prinesel, pa ti bom povedal, kaj je to.« Micika se je usedla na škop, Tonček pa ji je začel vneto in zapeljivo razlagati, kaj ji je prinesel. Med razlaganjem je Tonček z roko segel za svoj hrbet in na hitro odvezal škop tako, da se je slama v hipu razletela, Micika pa je na hrbet padla na slamo, Tonček pa nanjo. In potem je slama frčala po zraku, luna pa je tako svetila, da je lahko Tonček občudoval Miciko v vsej njeni čarobni lepoti.

Drugo jutro, ko so kosci šli mimo Micikine hiše, so se čudili in spraševali: »Le zakaj je nekdo to slamo raztrosil pod Micikinim oknom?« Micika in Tonček sta to vedela in nista nikomur povedala. To so ljudje izvedeli šele čez devet mesecev. Takrat pa sta bila Micika in Tonček že poročena.